

BOBURNOMA ASARIDAGI TARIXIY TOPONIMLAR TAHLILI

Ne'matjonov Turg'unpo'lat Shokirjon o'g'li

Osiyo Xalqaro Universiteti

1-bosqich “Tarix” yonalishi magistranti

turgunpolat.nematjonov0039@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur tezisda Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarida uchraydigan tarixiy toponimlar tahlil qilinadi. Asarda keltirilgan joy nomlari orqali XV–XVI asrlarda Movarounnahr, Afg'oniston va Hindiston hududlarining siyosiy, geografik hamda madaniy holati yoritib beriladi. Toponimlar Boburning hayot yo'li va siyosiy faoliyati bilan uzviy bog'liq holda o'rganilib, ularning tarixiy-geografik manba sifatidagi ahamiyati asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *Boburnoma, tarixiy toponimlar, Movarounnahr, Afg'oniston, Hindiston, geografik tasvir, Boburiylar davlati.*

Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari nafaqat adabiy-memuar yodgorlik, balki XV–XVI asrlar Markaziy va Janubiy Osiyo tarixini, geografiyasini va siyosiy jarayonlarini yorituvchi muhim manbadir. Asarda uchraydigan tarixiy toponimlar (joy nomlari) orqali o'sha davr hududlarining siyosiy chegaralari, tabiiy sharoiti, savdo yo'llari va madaniy muhitini tiklash mumkin.

Toponimlar ma'lum bir hudud yoki geografik obyektga berilgan nomlarni anglatib, ular shaharlar, qishloqlar, daryolar, tog'lar va viloyatlar nomlarida namoyon bo'ladi. Bunday nomlar faqatgina joyni belgilash vazifasini bajarmay, balki o'sha hududning tarixiy taraqqiyoti, tabiiy sharoiti va madaniy muhitini ham aks ettiradi. Masalan, Samarqand deganda, Respublikamizdagi Zarafshon daryosi sohilida joylashgan go'zal tarixiy shahar tushuniladi. Buxoro deyish bilan O'zbekistonning ko'hna shahri, shu nomli viloyat markazi ko'z o'ngimizda namoyon bo'ladi. Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarida keltirilgan toponimlar tarixiy-geografik ma'lumot manbai sifatida alohida ahamiyatga ega. Ushbu joy nomlari orqali davlatlar o'rtasidagi siyosiy munosabatlar, hududiy nizolar hamda etnik va madaniy jarayonlarni ilmiy jihatdan tahlil qilish imkoniyati mavjud.

“Boburnoma”da uchraydigan asosiy tarixiy toponimlarida Movarounnahr va unga oid toponimlar: Bobur “Boburnoma”da o'zining tug'ilib o'sgan yurti — Movarounnahr hududini keng va batafsil tasvirlaydi. Asarda bu mintaqa siyosiy voqealar markazi sifatida gavdalanadi. Jumladan, Andijon shahri Boburning vatani bo'lib, Farg'ona vodiysining muhim siyosiy va ma'muriy markazlaridan biri sifatida tilga olinadi. Samarqand Temuriylar sulolasining nufuzli shahri bo'lib, ilm-fan va madaniyat rivojlangan yirik markaz sifatida tavsiflanadi. Buxoro esa diniy-ma'rifiy hayot va savdo-sotiq rivojlangan shahar sifatida e'tirof etiladi. Farg'ona viloyati mustaqil hudud sifatida ko'rsatilib, uning

strategik va siyosiy ahamiyati alohida ta’kidlanadi. Ushbu toponimlar orqali Temuriylar davrida yuzaga kelgan siyosiy bo’linishlar va ichki kurashlar manzarasi ochib beriladi.

Afg’oniston hududiga oid toponimlarida esa, “Boburnoma”da Afg’oniston hududi Bobur hayotida muhim siyosiy bosqich sifatida aks etadi. Movarounnahrda hukmronlikni mustahkamlash imkoniyati cheklangan bir davrda Bobur bu hududni o’zining asosiy tayanch makoniga aylantiradi. Kobul shahri Bobur davlatining markazi sifatida tilga olinib, uning qulay geografik joylashuvi va harbiy ahamiyati ko’rsatib beriladi. G’azna qadimiy shahar sifatida tasvirlanib, savdo yo’llari va harbiy yurishlar bilan bog’liq muhim nuqta ekanligi qayd etiladi. Qandahor esa janubiy hududlarni nazorat qilishda strategik ahamiyatga ega bo’lgan markaz sifatida tilga olinadi. Ushbu toponimlar Boburning davlat boshqaruvi tajribasi va yangi siyosiy makon shakllanishini yoritishga xizmat qiladi.

Gidronimlar, ya’ni suv havzalarining nomlari ham asarda keng tahlil qilingan. Bobur daryolarni ko’pincha ular oqib o’tadigan shahar yoki viloyat nomi bilan bog’lab ataydi. Masalan, Zarafshon daryosini Ko’hak suvi deb atashi o’sha davrning o’ziga xos ilmiy atamashunosligidan darak beradi. Shuningdek, tog’ tizmalari va dovonlar nomlari ham asarda muhim o’rin tutadi. Hindukush tog’ining nomlanish sabablari va uning etimologiyasi haqida muallif bergan ma’lumotlar tarixiy tilshunoslik uchun juda qimmatlidir.

Hindiston hududiga oid toponimlarida esa, Hindiston hududi “Boburnoma”da alohida kuzatuvlar va tafsilotlar bilan bayon etilgan. Asarda Dehli Hindiston sultonligining siyosiy markazi sifatida qayd etilib, uning davlat boshqaruvidagi o’rni ko’rsatib beriladi. Agra shahri Boburiylar saltanatining poytaxtiga aylangan markaz sifatida tasvirlanib, saroy hayoti va boshqaruv tizimi bilan bog’liq voqealar shu hudud bilan bog’lanadi. Panipat nomi tarixiy jang maydoni sifatida tilga olinib, Boburning Hindistondagi hal qiluvchi g’alabasini ifodalaydi. Shuningdek, Hind (Sind) daryosi tabiiy chegara va muhim geografik obyekt sifatida tasvirlanib, hududning tabiiy sharoitlarini anglashda muhim manba bo’lib xizmat qiladi. Bu toponimlar Boburiylar davlatining shakllanish jarayonini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Toponimlarning shakllanishida joyning tabiiy xususiyatlari muhim rol o’ynagan. Boburnoma matnida uchraydigan Oqsuv, Qizilsuv yoki O’ratepa kabi nomlar sof turkiy tilda bo’lib, ular hududning rangi, balandligi yoki suvining holatiga qarab qo’yilgan. Bobur Hindiston hududiga o’tgach, asarda yangi bir qatlam — hindiy va sanskrit tillariga xos bo’lgan nomlar paydo bo’ladi. U Agra, Dehli yoki Gvalior kabi shaharlarni tasvirlashda mahalliy xalqning talaffuz shakllarini ham hisobga oladi va bu orqali hududiy dialektlarni o’rganishga ham hissa qo’shadi.

Bobur asarda joy nomlarini oddiy geografik belgi sifatida emas, balki ularning tabiiy sharoiti, iqlimi, aholining turmush tarzi va xo’jalik faoliyati bilan uzviy bog’liq holda tasvirlaydi. Ayrim hududlarning serhosilligi, ayrimlarining tog’li yoki issiq iqlimga ega ekanligi toponimlar bilan birgalikda beriladi. Bu holat toponimlarning tarixiy va madaniy mazmunini yanada boyitib, ularni jamiyat hayotini o’rganishda muhim manbaga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, “Boburnoma” asarida uchraydigan tarixiy toponimlar Bobur yashagan davrning siyosiy, geografik va madaniy muhitini yoritishda muhim ahamiyatga

20-Yanvar, 2026-yil

ega. Ushbu joy nomlari orqali Boburning hayot yo‘li, siyosiy faoliyati va tarixiy voqealar aniq hududlar bilan bog‘liq holda ochib beriladi. Shu bois “Boburnoma”dagi toponimlar asarni qimmatli tarixiy-geografik manba sifatida baholashga asos bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bobur, Z. M. Boburnoma. – Toshkent: "O‘qituvchi" nashriyoti, 2019.
2. Заҳириддин Муҳаммад Бобур энциклопедияси. 2014. Тошкент: Шарк
3. Toponimika: O‘quv qo‘ll./ S.Qorayev. – T.: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti”, 2006.
4. Marg‘uba. A.D "Boburnoma"-Tadqiqotlar obyekti sifatida// "Z.M Bobur merosining sharq davlatchiligi va madaniyati rivojida tutgan o‘rni": Bobur nomli xalqaro jamoat fondi ilmiy-nazariy konferansi materiallari to‘plami. – Toshkent: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi, 2023.
5. https://tsuull.uz/sites/default/files/bobur_konferensiya_2024_nashrga_oxirgi_2.pdf

Global
Science
Publication